
УДК 81'373.72

Наталія Венжинович (м. Ужгород)

ПОЗИТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Описано в лінгвокультурологічному аспекті один із фрагментів української мовної картини світу — фразеологічні вирази на позначення позитивної репрезентації людини.

Ключові слова: *фразеологізм, позитивна репрезентація людини, українська ментальність, українська мовна картина світу, лінгвокультурологічний аспект.*

Серед низки проблем нині лінгвісти активно вивчають і питання національного самоусвідомлення й самовираження, співвідношення мови й духовної культури [див., наприклад, 1, 3, 4–7, 11, 12, 19, 24, 25 тощо], пропонують нові підходи до вивчення фразеологічних одиниць як скарбниці національних конотацій, а також специфіку відображення глибоко вкорінених зв'язків між фразеологізмами і національною ментальністю [див., наприклад, 10, 14, 17, 18, 20, 21, 26, 27 тощо], намагаються з'ясувати, які коди культури відтворені у стійких виразах, якими є шляхи відображення явищ буття у цих мовних одиницях [2, 8, 9, 13, 15, 16, 22 тощо]. Невичерпним джерелом для дослідження є фразеологічні словники української мови [див., зокрема, 23]. Ґрунтовне дослідження фразеологізмів на позначення позитивної репрезентації людини (її дій, учинків) допоможе виявити явища, важливі для науковців як у теоретичному, так і в практичному плані.

Ми виділили такі тематичні групи фразеологізмів на позначення позитивних проявів буття, дій, учинків людини: *ЖИТТЯ; МІСЦЕ В ЖИТТІ; ПРАЦЯ; РИЗИК; ДОСВІД; ДОСЯГНЕННЯ; ПОГЛЯДИ, ПЕРЕКОНАННЯ; ПОЧУТТЯ, БАЖАННЯ*, які ще не були предметом спеціального аналізу в лінгвокультурологічному аспекті. У кожній групі наводимо приклади, а докладніше описуємо один чи декілька фразеологізмів, що містять компоненти (ключові слова), які найбільш яскраво, на нашу думку, репрезентують певні коди культури.

© Н.Ф. ВЕНЖИНОВИЧ, 2010

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2010, № 2

33

У тематичній групі *ЖИТТЯ* фіксуємо, зокрема, фразеологізми з такими значеннями: 'народитися' — *прийти / приходити на (у) світ*; 'народжувати дитину' — *приводити / привести на світ*. Компонент фразеологізмів *світ* співвідноситься з просторовим кодом культури, тобто зі сукупністю назв, які позначають членування простору, і ставленням людини до нього. Він також співвідноситься з релігійно-духовним кодом культури, тобто сукупністю релігійно-моральних уявлень, у цьому випадку — з уявленням про *цей світ* як тимчасове земне життя. Образ таких фразеологізмів ґрунтується на просторово-часовій метафорі, в якій видимий земний світ зі всім, що в ньому існує, уподібнюється природному земному буттю. Фразеологізми із зазначеним компонентом відображають стереотипне уявлення про світ у цілому, при цьому компонент *світ* виступає в ролі символу життєвого буття [див. 2: 394]. Із цим же значенням 'жити' використовується фразеологізм *топтати ряс*. *Ряс* — багаторічна трав'яниста рослина, що цвіте ранньої весняної пори. Фразеологічне значення співвідноситься з рослинним кодом культури. В українців *ряс* — символ життя, яке завмирає на зиму і відроджується навесні [див. 8: 518].

У значенні 'жити' використовуються ще такі стійкі вирази: *топтати землю; по світу (по землі) ходити*. Слово *земля* в українській культурі має кілька значень, і така ж неоднорідна знаковість цього символу: астральний і космічний символ, образ матері-годувальниці і образ землі — Вітчизни. Із давніх-давен (ще з язичницьких часів) *земля* шанувалася й обожнювалася як мати, що дає людям усе, потрібне для життя, і забирає до себе після смерті. У народній уяві *земля* виступає персоніфікованою істотою, тому не можна бити кием по землі, бо їй болить, а це великий гріх [див. 8: 243].

У тематичній групі *ЖИТТЯ* наявні також фразеологізми з такими значеннями: 'дуже хотіти жити' — *хапатися за життя*; 'звикати жити' — *нагрівати / нагріти (рідше зігріти) собі місце*. Цікавим у лінгвокультурологічному аспекті є фразеологізм *пустити / рідше пускати коріння (корінь)* у значенні 'прижитися'. *Корінь* — найважливіша частина рослини, завдяки якій вона укріплюється в землі і починає жити. В основі фразеологічного значення стійких виразів із цим компонентом лежить метафора з рослинного світу. Це символ сталості, солідності [див. 8: 306]. Отож людина *пускає коріння* — це значить, що вона починає жити на новому місці, будувати житло, створювати сім'ю, працювати, досягати чогось у житті.

У цій же тематичній групі стійкий вираз *пуститися / пускатися на свої крила* у значенні 'почати самостійно жити'. *Крила* — символ духовності, розуму, багатства думки, емоційного піднесення, могутності, незалежності, сили, впевненості. Це символ лету, швидкості. Крила мають уособлені духовні сили-ангели [див. 8: 315]. Люди здавна задумувалися над феноменом літаючих істот. У їх уявленнях той, хто літає високо, — сильний, могутній, упевнений у своїх силах. В основі фразеологічного значення — просторовий код культури, який полягає

у вічному прагненні людини досягнути великої висоти, а значить — зробити в житті щось більше, ніж інші (ті, хто не має крил і не вмів літати). У цій же групі фразеологізм *вступати (входити) / вступити (ввійти) в життя*.

Фіксуємо низку фразеологізмів зі значенням 'збиратися одружуватися, створювати сім'ю' — *на оглядини (на обзорини, на розглядини) поїхати; слати (засилати, присилати / посилати) старостів (людей) за рушниками; вести до вінця*. У фразеологізмах із цим значенням часто використовується ключове слово *вінець (вінок)* — символ слави, перемоги, святості, щастя, успіху, могутності, миру, Сонця, влади, цнотливості, молодості, дівочтва. Вінки зі стрічками протягом століть використовували під час весілля [див. 22: 52]. *Вінець* — корона, яку тримають над головами молодих під час обряду вінчання, а також сам цей обряд. Для молодих людей, які вирішили побратися і дати обітницю перед Богом, ці корони є символом міцного подружнього життя, що будується за взаємною згодою обох. Отож у зазначеному фразеологічному образі є глибинний смисл, що полягає в усвідомленні важливості здійснюваного обряду, в якому закладено позитивний діяльнісний код культури. Сюди зараховуємо і фразеологізм *звити / звивати (вити) гніздо (кубло)*.

Тематична група *МІСЦЕ В ЖИТТІ* представлена, зокрема, фразеологізмами з такими значеннями: 'шукати, знайти своє місце в житті' — *шукати себе; віднайти себе; знайти себе; втрапити на свою стежку; іти / піти курсом яким; обрати / обирати свою стежку (стежину, дорогу і т. ін.); пристати до якогось берега; 'рухатися' — міряти кроками; верстати дорогу (шлях, путь)*. Як бачимо, часто ключовими словами в цих фразеологізмах є *шлях (путь, дорога, стежка)* — символи складного, нелегкого життя; розлуки з домівкою; поведінки. У міфологічних моделях світу *шлях* — це образ зв'язку між двома точками простору. Постійна і невід'ємна його ознака — складність, небезпечність. У давнину *шлях* часто виступає як символ лінії поведінки людини, як певний набір правил, закон, учення. Образ фразеологізмів із цим компонентом сягає найдавніших міфологічних уявлень, які збереглися до наших днів і відповідно до яких життя людини і її діяльність постають як *шлях*. Фразеологічні вирази співвідносяться з діяльнісним кодом культури, тобто зі сукупністю назв, що означають діяльність у цілому чи окремі дії і ставлення людини до них. Такі мовні одиниці співвідносяться також і з просторовим кодом культури. Зазначені фразеологізми в цілому містять просторово-діялісну метафору, в якій початок певної діяльності уподібнюється початку руху в просторі за певним маршрутом. Стійкі вирази відображають стереотипне уявлення про початок цілеспрямованої діяльності, в якій *дорога, путь, шлях, стежка* виступають як символи діяльності й самого життя [див. 2: 547].

У цій же групі наявні такі фразеологізми: *впіймати / пііймати, спіймати, (вхопити) вовка за вухо (за вуха)* — 'зробити щось із

користю для себе'; *ловити момент (мент)*; *хапатися / схопитися за соломину* — 'не упускати якоїсь можливості'; *мрійна поволока спала з очей*; *скидати / скинути полуду з очей* — усвідомлювати правду, зміни'; *піднімати (підіймати) / підняти (підійняти) чоло* — 'відроджуватися'.

До цієї групи відносяться й такі фразеологізми: *піднімати (підіймати, підводити і т. ін.) / підняти (підійняти, піднести, підвезти і т. ін.) голову*; *розкривати / розкрити себе*; *побачити (повидати) світа (світу, світ)*.

Тематична група ПРАЦЯ охоплює фразеологізми зі значенням 'працювати' — наприклад, *добувати хліб (свій)*. Хліб — давній символ добробуту, гостинності, хлібосольства; обрядовий знак; символ культурних, первісних здобутків; людського життя; святості; радості, щастя, здоров'я та багатства [див. 22: 315]. Споконвіку хліб у великій пошані, ставлення до нього побожне, культове, бо це Божий дар. Хліб у слов'ян, як і в інших народів, був чи не найважливішим продуктом харчування і став ритуальним атрибутом. Тому й не дивно, що люди витворили цілий ряд стійких виразів із цим ключовим словом, відображаючи у них найрізноманітніші прояви буття.

У тематичну групу ПРАЦЯ входять і такі стійкі вирази: *доводити до пуття*; *мозолити руки*; *ходити за плугом*; *держатися плуга*. Як бачимо, часто у фразеологізмах використовується ключове слово *плуг* — символ копіткої праці [див. 8: 458]. Українець здавна тяжко працював на землі, щоб заробити на хліб насущний. Праця хлібороба воістину нелегка, зрошена потом і кров'ю. На клаптику землі часом розгорталися небачені події, бо трударя завжди хотів надурити той, хто не вмів або не хоче працювати, а лише пожинати плоди чужої роботи. Народ витворив цілий ряд фразеологізмів із цим словом — культурним кодом, оскільки праця, важка праця, створила людину, піднесла рівень її розвитку до небачених висот.

У значенні 'працювати' — це і *братися / взятися за перо, гострити / нагострити перо, класти / покласти на папір* — 'писати художні твори', а також *класти / покласти на музику* — 'творити музику', *видавати в світ, пускати в світ* — 'друкуватися'; *розгортати парус* — 'виходити в плавання'; *розкласти / розкладати по полицках* — 'розібрати все до дрібниць'; *службу служити* — 'робити що-небудь корисне'; *за гаряче й студене хапати / ухопити* — 'усе робити'; *виносити (нести) на своїх плечах (на собі)* — 'виконувати тяжкі, відповідальні обов'язки'. А також *сунути свою голову в ярмо* — 'добровільно брати на себе важкі обов'язки'; *братися / взятися за книжку (за книжки)* — 'вчитися'; *іти / іти стежкою кого* — 'наслідувати когось'; *держати (тримати) лінію на когось, що* — 'орієнтуватися на когось, щось'; *іти / іти в народ* — 'вести просвітницьку діяльність'.

Із дуже близькою семантикою фіксуємо також фразеологізми *закладати / закласти підвалини (основи) чого*; *прокладати (пробивати) / прокласти (пробити) шлях (шляхи, дорогу, стежку, путь)*; *покласти*

початок чому; покласти основу чому. Цікавим із погляду лінгвокультурології є фразеологізм *закладати / закласти перший камінь*. Значення фразеологізмів із компонентом *камінь* сягає давньої міфологічної форми усвідомлення світу — анімістичної, тобто уособлення предметного світу. В основі образу лежить аналогія *дім — людина*. Із поняттям *дім* співвіднесені всі найважливіші характеристики людини, її життя і її картини світу. *Дім* — зосередження свого, освоєного простору. Особливе символічне значення у давніх слов'ян мало закладення дому, який ділить весь простір на домашнє і не домашнє, на внутрішнє і зовнішнє. Вибір матеріалу — каменю — вказує на міцність будівлі. У смисловій основі фразеологізму лежать дві найдавніші в культурному освоєнні опозиції: «своє» — «чуже», «внутрішнє» — «зовнішнє» [див. 2: 313–314].

Із значенням 'розпочати справу' наявні ще такі фразеологічні вирази: *закрутилося колесо; крига скресла; ламати (проламувати, розбивати і т. ін.) / зламати (проламати, розбити і т. ін.) лід (кригу)*. У цьому ж семантичному полі — *пробувати свої сили; пробувати своє перо; бойове хрещення; спробувати (пробувати) щастя (удачі)*.

У фразеологізмі *приносити (складати) / принести (скласти) на вівтар* закладена семантика 'віддавати щось в ім'я великої мети'. *Вівтар* — відокремлене іконостасом підвищення в церкві, де розташований Святий престол (у дохристиянські часи — жертovníк). За християнським віруванням, *Святий вівтар* — це рай на землі, символ святого місця взагалі [див. 8: 90]. В основі творення фразеологічного значення, отже, лежить давнє поклоніння перед цим святим місцем як чимось надзвичайним, що потребує особливого ставлення. Вівтар символізує необхідність копіткої праці задля поставленої високої мети, а також жертovníсть.

У тематичній групі *ПРАЦЯ* використовуються також фразеологізми з такими значеннями: 'позбутися всього віджилого, старого' — *струсити давній прах*; 'не відставати від нових вимог життя' — *відчувати пульс епохи*; 'робити те, що відповідає конкретній ситуації' — *цілитися / прицілитися в точку*; 'продовжити розпочату справу' — *передати / передати естафету; прийняти / приймати естафету*; 'завершувати що-небудь' — *поставити / ставити крапку (всі крапки) над «і»*. Із цим же значенням — *класти / покласти край*.

У тематичній групі *РИЗИК* фіксуємо фразеологізми зі значенням 'ризикувати', наприклад — *або (чи, хоч) пан або (чи, хоч) пропав; іти ва-банк*. В основі фразеологізму *іти ва-банк* лежить термін із гри в карти, що означає 'грати на всі гроші'. Якщо відбувається виграв, переможець забирає всю суму і гра зупиняється. Образ фразеологізму — це характерний приклад подвійної метафори: гра з найдавніших часів усвідомлюється в культурі як імітація дійсності, уподібнюється їй, при цьому сама дійсність починає ототожнюватися з елементами гри, що й знайшло відображення у фразеології [див. 2: 262]. Пор. ще — *іти назустріч смерті, іти на все*.

Тематична група *ДОСВІД* представлена, зокрема, фразеологізмами з такою семантикою: 'набувати досвіду' — *вчитися розуму; набиратися / набратися розуму (ума, уму-розуму); входити / ввійти в курс; з'їсти собаку*. На наш погляд, сучасний образ фразеологізму *з'їсти собаку* ґрунтується, очевидно, на такому: той, хто зробив чи може зробити щось дуже важливе, є, без сумніву, досвідченим майстром своєї справи, який може зробити неймовірне (бо хіба насправді можна з'їсти собаку?). У цьому ж семантичному полі — *всі входи (ходи) і виходи (знати); набити / набивати собі руку; зуби з'їсти*. Пор. ще: *бачити види; вилазити(вилізти) зі своєї (власної) шкаралупи; мати за плечима (роки); обростати / обрости пір'ям*, жарт.: *підковуватися / підкуватися на всі чотири*.

У тематичній групі *ДОСЯГНЕННЯ* наявні, зокрема, фразеологізми з таким значенням: 'зробити щось важливе, змінити світ' — *перевернути [увесь] світ*. Із цим же значенням: *лишати (залишати, полишати і т. ін.) / лишити (залишити, полишити та ін.) за собою слід; поставити догори ногами*.

Як відомо, фразеологізм *перековувати мечі на орала* — це вираз із Біблії (книга пророка Ісайї), який означає, що настане час, коли народи перестануть воювати, а будуть працювати на своє благо. Адже *меч* — це зброя, символ війни, боротьби, а *орало (плуг)* — символ праці. В образі фразеологізму закладено діяльнісний код національної культури, суть якого полягає у вічному прагненні людей до мирної праці.

У цю ж тематичну групу зараховуємо стійкий вираз *переходити (переступати) / перейти рубікон*. Історія цього виразу пов'язана з тими часами, коли Юлій Цезар ще не був імператором, а всього лише воєначальником (проконсулом), а в Римі була Республіка. За законом, проконсул мав право очолювати військо тільки за межами Італії. Але Цезар вирішив повалити республіку і стати імператором. 10 січня 49 року до н. е. він зі своїм військом підійшов до річки Рубікон. Але не був певен у силі свого війська і тому вагався, адже у випадку невдачі міг бути прилюдно осоромленим і закатованим. Цезар таки перейшов Рубікон і після громадянської війни став імператором. Із тих часів *перейти рубікон* означає ухвалення безповоротного рішення. Аналогічний фразеологізм — *спалити за собою мости або жереб кинути* [див. 2: 632–633].

У тематичній групі *ДОСЯГНЕННЯ* також фразеологізми *спіймати жар-птицю (золоту рибку); піднімати (орати, зорювати і т. ін.) цілину; піднімати (підіймати, підводити, зводити і т. ін.) / підняти (підійняти, підвести, звести, підвести, звести і т. ін.) з попелу, із згарщи і т. ін.; підносити (піднімати, підіймати і т. ін.) піднести (підняти, підійняти і т. ін.) на ще один вищий (новий) ступінь (щабель); розправляються / розправляться плечі у кого; тримати [Господа] Бога за бороду; виграти козира*. У цьому ж семантичному полі — *відігравати / відіграти роль; вийти (вибитися, вирватися і т. ін.) / виходити в люди; відкривати / відкрити нову сторінку (еру); кидати / кинути останнього*

козиря, діставати / дістати зорі (зірки) з неба. Зокрема, у фразеологізмі діставати / дістати зорі (зірки) з неба ключове слово зоря — символ животворної й родючої природи, дівчини-красуні, кохання, доброї душі, нового щасливого життя, світлого духу, оборонця людей, вічності. Зоря — це символ світлого духу, що бореться проти сил п'тьми [див. 22: 128]. Зіркам у давнину надавали особливого значення, оскільки вважалося, що від них залежить доля людини. Якщо небо співвідноситься з космічним кодом культури, то *не хапає* поєднує в собі два коди — людський і просторовий. При цьому сукупність компонентів символізує інший світ, який існує над Землею, віддалений від неї і тому недоступний.

Образ таких фразеологізмів ґрунтується на просторовій метафорі, яка уподібнює звичайність людини всьому земному, а надзвичайні дії, вчинки — неземному, що височить над усім земним і недоступне для звичайної людини. *Зірка* — символ, який слугує знаком яскравості людини, її щасливої долі. Фразеологізм у цілому передає стереотипне уявлення про високі інтелектуальні здібності людини; може вживатися із заперечною часткою **не** і тоді має протилежне значення [див. 2: 235].

Небо належить до найбільш архаїчних космогонічних протиставлень. На дуже ранніх стадіях розвитку людини існував культ неба та його дружини — матері-Землі. За народними уявленнями, небо — це місце перебування богів, неземний простір, де живуть птахи, відбуваються повітряні явища і знамення, звідти падає дощ, сніг, град [див. 8: 388]. Фразеологізми з цим словом, очевидно, виникли на основі протиставлення небесної — високої і земної — низької сфер, особливо актуальних для християнства. Стійкі вирази переважно, пов'язані з уявленнями про небо як сім кришталевих сфер-небес, які постійно обертаються. На найдальшій від Землі, верхній сфері розташований рай — місце, куди, за уявленнями християн, потраплять ті, хто веде праведний спосіб життя. В образі фразеологізмів *небо* сприймається як абсолютна висота, яку здатна підкорити тільки надзвичайна людина [див. 2: 235].

У тематичній групі **ДОСЯГНЕННЯ** наявні також фразеологізми *добувати (здобувати) / добути (здобути) собі лаврів; записати на свій рахунок; брати/взяти на свої плечі; іти вгору; мур ламати / зламати; сказати нове слово; перевершити самого себе; 'боротися, перемагати' — пролізти (пройти) крізь вушко голки; брати / взяти в бою; кидати / кинути на чашку терезів*. Пор. ще: *високо піти; далеко піти; побити рекорд; не схилити / не схилити прапора; виграти бій; ставати / стати в один ряд з ким-чим; брати / взяти реванш; бити в литаври — 'торжествувати'*. У цьому ж семантичному полі — *пожинати / пожати плоди, пожинати, пожати лаври* — користуватися наслідками досягнень. А також: *'керувати' — вести / водити перед; грати першу скрипку; держати (тримати) віжки в руках; правити бал; мати верх над ким, чим*.

У тематичній групі **ПОГЛЯДИ, ПЕРЕКОНАННЯ** наявні, зокрема, фразеологізми з таким значенням: 'дотримуватися певних поглядів, норм' — *гнути (вести) лінію; знати міру; потрапляти (втрапляти) / потрапити (утрапити) в ритм; тримати (держати себе); укладатися в рамки; тримати / витримати марку*. Фразеологізм *відійти / відходити від гріха; не впасти в гріх* має семантику 'запобігти осудливому вчинку'. Образ фразеологізмів із ключовим словом *гріх* ґрунтується на релігійному постулаті про гріховність людини, починаючи з Адама. *Гріх* — це порушення заповітів Божих, релігійно-моральних догм, настанов. Проте кожна людина має право на прощення, якщо вона прощає іншим, тобто здатна на безкорисливу любов до ближнього [див. 8: 157]. У цьому ж семантичному полі — *держатися (триматися) свого берега; грати у власну дудку, своя голова на плечах*. У фразеологізмі *своя голова на плечах* ключове слово *голова* — символ розуму, духовного життя, управління, контролю; символ світу. У метафоризованому значенні слово *голова* стосується тих людей, які йдуть попереду, мають свою думку, а також стійкі, виражені переконання [див. 22: 72–73]. Образ фразеологізму сягає найдавнішої форми усвідомлення світу — анімістичної, тобто такої, що уособлює неживе. Смысл фразеологізмів із компонентом *голова* співвідноситься з тілесним кодом культури. Образ таких фразеологізмів створюється сукупністю соматичної, речової і просторової метафор. Цей образ мотивований також давнім метонімічним заміщенням частини і цілого: голова як невід'ємна частина цілого тіла людини символічно заміщує саму людину в здійсненні нею інтелектуальної діяльності. Фразеологізм *своя голова на плечах* у цілому передає стереотипне уявлення про кмітливість, розум людини [див. 2: 155–156].

Близькі за значенням: *давати/дати собі раду; не давати (не дозволяти), не дати (не дозволити) наплювати (плюнути) собі в кашу (в борщ); не давати собі по носі грати*. До цього ж семантичного поля — *доказати свого; жити своїм розумом (умом); мати свій розум; розумітися в чомусь, переконатися в чомусь — відрізнити божий дар від яєчні*.

У тематичній групі **ПОЧУТТЯ, БАЖАННЯ** переважають фразеологізми з таким, зокрема, значенням: 'стримувати свої почуття' — *тримати (держати) себе в руках (в шорах)*. У цьому ж семантичному полі — *тішитися в душі; не давати (не подавати), не дати (не подати) знаку (знаки) про що; скріпитися духом; тішити себе надією; 'дуже бажати чогось' — спати і в сні бачити щось, потурати серцю*. Зокрема, у фразеологізмі *потурати серцю* ключове слово — *серце*. *Серце* — символ життя, розуму, ласки, співчуття; у християнстві — символ радості й смутку, розуміння, сміливості, релігійної відданості, чистоти.

Для українців *серце* — насамперед любов, лагідність, співчуття, радість, щастя. Здавна воно символізує життя, бо коли перестає битися серце, життя закінчується; символізує почуття взагалі, бо коли

людина лякається, гнівається, любить, радіє, вона почуває, як серце б'ється. Компонент фразеологізму *серце* співвідноситься з тілесним кодом культури, який указує на всю сукупність уявлень про *серце* не тільки як про центр фізичного життя людини, але й як про зосередження її істинних почуттів і бажань [див. 2: 631; 8: 536; 22: 264–265].

У фрагменті української мовної картини світу, який ми дослідили, відзначаємо широке використання традиційних культурних символів. Найрепрезентативніші з них такі: *світ, земля, небо, зорі, вівтар, дорога (шлях, путь, стежка), ряст, корінь, хліб, голова, серце, крила, вінець, плуг, камінь, лаври, рубікон*. Погоджуємося із думкою О.П. Левченко про те, що використання символу — це завжди скорочення мовного коду з одного боку, і збільшення інформації — з іншого, тому що символ спирається ще й на концептуальну інформацію (експресія, емоції, оцінка) [див. 15].

Основною властивістю фразеологізмів, які ми аналізували, є, на наш погляд, їх здатність репрезентувати позитивний образ світу людини, втілений у використанні стрижневих слів-концептів. За нашими спостереженнями, у фразеологічних одиницях найбільш повно відображені такі коди культури: діяльнісний, просторово-часовий, релігійно-духовний, тілесний, рослинний. Позитивний образ світу ґрунтується на певному досвіді мовців, а також на ритуальних формах національної культури. Культурні коди реалізуються, зокрема, й у культурних символах, своєрідно відображених у внутрішній формі стійких виразів у мовній картині світу — основній смисловій базі семантичної системи.

Культурні коди мовної спільноти формуються, за нашими спостереженнями, за допомогою таких стилістично й культурно маркованих компонентів, як: *вівтар* — символ особливого ставлення до найдорожчого, що є у житті, символ жертвовності; *світ, ряст, корінь* — символи життя; *шлях (дорога, стежка)* — символ складного життя, поведінки людини; *плуг* — символ копіткої праці; *камінь* — символ предметного світу, символ надійності; *земля* — символ матері-годувальниці; *хліб* — символ добробуту, гостинності; *небо* — символ висоти, яку здатна підкорити тільки надзвичайна людина; *крила* — символ високого лету, швидкості; *зоря* — символ духу, що бореться проти пільми, символ щасливої долі; *вінець* — символ цнотливості, молодості, дівочтва; *серце* — символ любові, лагідності, співчуття, радості, щастя; *голова* — символ розуму, духовного життя. Органічно вплітаються в українську національну фразеологічну скарбницю і символи, які дійшли до нас із давніх культур античних світів, зокрема — *лаври, рубікон*.

У семантиці практично кожного фразеологізму — уявлення про ту чи ту ситуацію, яка різною мірою виражає екстралінгвальні передумови, що співвідносяться з концептуальною картиною світу, а отже, простежується тісний зв'язок фразеологічної одиниці з певним кодом культури.

Проведений науковий пошук дозволив акцентувати увагу на найвагоміших рисах позитивної репрезентації людини, відтворених у фразеологізмах української мови. У мовних одиницях, які стали об'єктом наших студій, вимальовується яскравий і неповторний образ українця — невтомного трудівника, високоморальної, багатодуховно людини, яка приходить у цей світ, утворює сім'ю, народжує дітей. Ця людина знає, чого хоче у житті і як це бажане здійснити: постійно звертаючись до Бога, весь час думаючи, відстоюючи свої погляди, переконання, багато працюючи, ризикуючи, помиляючись, набираючись досвіду, борючись і перемагаючи в найскладніших життєвих ситуаціях.

1. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. Монографія. — К.: Наук. думка, 1989. — 153 с.
2. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий [отв. ред. В.Н.Телия]. — 2-е изд., стер. — М.: АСТ — ПРЕСС КНИГА, 2006. — 784 с.
3. Гамзюк М.В. Культурологічний аспект емотивності фразеологічних одиниць німецької мови // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного університету. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. — К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. — Вип. 2. — С. 49–58.
4. Грозян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема «поведінка людини» в українській мові (ідеографічний, аксіологічний аспекти): Автореф дис. ...канд. філол. наук: спец. 10.02.01. — Дніпропетровськ, 2003. — 20 с.
5. Дем'яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно-культурного компонента // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. — К.: Видав. дім Дмитра Бураго, 2005. — Вип. 5. — Кн. 1. — С. 92–96.
6. Денисенко С. Культурологічний компонент в семантиці фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької фразеології) // Мова і культура: науковий щорічний журнал. — К.: Видав. дім Дмитра Бураго, 2000. — Вип. 1. — Т. 2. — С. 73–78.
7. Доброльова Г.М. Лінгвістична та культурологічна специфіка використання «кольорових» фразеологізмів // Мова і культура: науковий щорічний журнал. — К.: Видав. дім Дмитра Бураго, 2003. — Вип. 6. — Т. III. — Ч.1. — С. 198–204.
8. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
9. Жайворонок В.В. Мова та етносвіт // Культура народів Причорномор'я: наук. журнал. — Сімферополь, 2009. — № 168. — Т.1. — С. 259–261.
10. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Монографія. — Луцьк: Вежа, 2007. — 415 с.
11. Іващенко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури // Українська мова. — 2004. — № 4. — С. 18–28.
12. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Монографія. — Львів: Літопис, 2002. — 304 с.
13. Кононенко В. Мова у контексті культури. Монографія. — К. — Івано-Франківськ: Плай, 2008. — 390 с.
14. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *життя* в українській фраземіці). // Українська мова. — 2009. — № 1. — С. 41–52.
15. Левченко О.П. Фразеологічна репрезентація світу. // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. — К., 2002. — С. 307–315.
16. Майборода О.А. Українська фразеологія як джерело народознавства: Автореф дис. ... канд.філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — Харків, 2002. — 18 с.

17. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. — 3-е изд., перераб. и доп. — Минск: ТетраСистемс, 2008. — 272 с.
18. Мойсієнко А.К. Мова як світ світів // Культура народів Причорномор'я: наук. журнал. — Сімферополь, 2009. — № 168. — Т. 1. — С. 104–107.
19. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Монографія. — К. — Черкаси: Брама, 2004. — 276 с.
20. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
21. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Підручник. — Полтава: Довкілля-К, 2008. — 712 с.
22. Словник символів культури України [за заг. ред. В.П.Коцура та ін.]. — 3-є вид. — К.: Міленіум, 2005. — 352 с.
23. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В.М. Білоноженко, І.С.Гнатюк та ін.]. — К.: Наук. думка, 2003. — 1104 с.
24. Телия В.Н. Что такое фразеология. — М.: Наука, 1966. — 285 с.
25. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. — 286 с.
26. Ужченко В.Д. Историко-лінгвістичний аспект формування української фразеології: Автореф. дис. ...докт. філол. наук.: спец. 10.02.01 «Українська мова». — Дніпропетровськ, 1994. — 34 с.
27. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт — фразеологізм — мовна картина світу” // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2006. — С. 146–151.

Natalie Venzhynovych

POSITIVE PERSON REPRESENTATION IN PHRASEOLOGISMS OF UKRAINIAN LANGUAGE

Phraseologisms, denoting positive person representation as one of the fragments of Ukrainian world model, were described from linguoculturological aspect.

Key words: phraseologism, positive person representation, Ukrainian mentality, Ukrainian world model, linguoculturological aspect.

Мовна мозаїка

НЕ ВИКЛЮЧЕНО, ЩО...

Не виключено, що — це дослівний переклад російського *не исключено, что*. Ним послуговуються деякі автори для вираження значення можливості, імовірності чого-небудь, припущення на тлі того, що вже гарантоване, реальне, пор.: *Націоналізація банків, яка зараз проходить в усьому світі, — це тільки початок великих перетворень світової економіки, коли роль держави в економіці лише збільшуватиметься. Не виключено, що націоналізації зазнають і найбільші світові компанії-виробники* (З інтернетівського видання); **Не виключено, що** бойки є частиною сербів, які лишилися в Прикарпатті після відходу основної частини сербів на захід (З інтернетівського видання); *Про свою готовність приїхати на похорон уже заявили президенти Росії Дмитро Медведєв, Естонії — Тоомас Хендрик Ільвес, канцлер і президент Німеччини Ангела Меркель та Хорст Келер. Не виключено, що* прилетить і президент США Барак Обама (Україна молода, 14.04.2010). А чи можна уникнути цієї кальки в українській мові? Звичайно, можна. Замість неї пропонуємо вживати словосполучи **цілком можливо, що..., цілком імовірно, що..., припускають, що..., сподіваються, що...** та ін.

Катерина Городенська